a nyelvi tények formális ábrázolásában „laknak" a világról alkotott hipotéziseink.

A maga idejében forradalmi *Syntactic Structures* (Hága, 1957) kései fordítása a *Mondattani szerkezetek*, szabályai ma már nem alkalmasak a kutatás jelen állapotának bemutatására: harmincnyolc év nagy idő a mai nyelvészetben. A transzformációs-generatív keret jelentős mértékben átalakult, elsősorban Chomsky újabb és újabb összefoglaló munkáinak köszönhetően. (Itt jegyzem meg, hogy a kötet végén, Chomsky munkáinak bibliográfiájában jó lett volna megemlíteni a két legújabbat, az 1987-es *Barriers*t, és az 1991-es minimalista programot.) A módszer maga azonban változatlan, ezért is ajánlható a szabályok türelmes (és játékos) követése. Hiszen maga Chomsky jegyzi meg a könyv előszavában: „A preciz szabályok keresésének a nyelvészetben sokkal komolyabb oka van, mint a logikai finomságokkal való bíbelődés [...] A nyelvi szerkezet pontosan felépített modelljei jelentős szerepet játszhatnak – mind negatív, mind pozitív értelemben – magában a feltárás folyamatában is. Ha egy szabatos, ám elégtelen szabály alkalmazása elfogadhatatlan eredményekhez vezet, akkor az gyakran segíthet az elégtelenség pontos forrásának feltárásában, [...] vagyis egy formalizált elmélet automatikusan megoldást adhat sok más problémára is, nemcsak azokra, melyek megoldására eredetileg létrehozták." (9) (Természetesen a *Mondattani szerkezetek* szabályai nem vezetnek elfogadhatatlan eredményekhez, az elmúlt években sokkal általánosabb és szélesebb hatókörű szabályokra jutottak a nyelvészek.)

Köszönet illeti az Osiris kiadót, személy szerint Pléh Csabát és Zólyomi Gábort, a nyelvészet sorozat szerkesztőit ennek a korszakos munkának a megjelentetéséért, Pléh Csabát ezenfelül a kiváló utószó megírásáért is. Zólyomi Gábor érdeme a fordítói munka, amelynek köszönhetően a nagyközönség megismerkedhet ezzel a valóban korszakos munkával, amely eddig csak Antal László jegyzet formájában megjelent első magyar fordítása nyomán terjedt el szűk körben. Ha valaki még kételkednék egy negyvenéves értekezés és egy kis híján harmincéves előadássorozat megjelenésének fontosságában, annak álljon itt egy megjegyzés a bibliográfia „Chomskyról magyarul" című részének elejéről: „Ide természetesen az összes nyelvészeti munkát nem tehettük be, hiszen ez szinte az egész modern magyar nyelvészet lehetne."

Ez a két munka ma már a modern nyelvtudomány klasszikusai közé tartozik; ismeretük elengedhetetlen ahhoz, hogy a magyarországi alkalmazott nyelvészek és nyelvtanárok megértsék szakmájuk utolsó évtizedeinek nyelvészeti hátterét.

Bende-Farkas Ágnes

Ronald Wardhaugh

Szociolingvisztika

Osiris, Budapest, 1995

A szociolingvisztika napjainkra a nyelvtudomány egyik meghatározó irányzatává nőtte ki magát. E tudományterület azért válhatott a huszadik század végi nyelvtudomány jelentős ágazatává, mert a kutatás módszertanának és a kutatók nyelvszemléletének megújítása mellett – ellentétben a társadalmi és nyelvhasználati szempontokat figyelmen kívül hagyó, a nyelvet a beszédközösség számára közös, egységes rendszerként felfogó nyelvészettel – meghatározott beszélőcsoportok vizsgálata alapján a nyelv *működésének* feltárására törekszik.

Magyarországon a hetvenes évek elején, a szociolingvisztika „nagykorúsodásával" egy időben (1972-ben jelent meg az első szociolingvisztikai folyóirat, a *Language in Society*) indultak meg a nyelvi szocializáció kutatásával a nyelvszociológiai vizsgálatok, melyek azonban a kezdeti lépések után nemsokára megszakadtak. Egyes vélemények szerint azért vált a szociolingvisztika hamarosan kegyvesztetté, mert „rájöttek az »illetékesek«, hogy huzamosabb művelése a társadalmi megosztottság

és egyenlőtlenség folyamatos dokumentálását jelentette volna, ami már politikailag elfogadhatatlannak tartatott" (Harling: *Magyar Nyelvőr* 117: 111).

A szociolingvisztika háttérbe szorulása azzal a következménnyel járt, hogy a magyar nyelvtudományon belül nem alakult ki olyan irányzat, amely lépést tartott volna a nemzetközi kutatásokkal. Az 1980-as évek végéig csak egy sajátos magyar (inkább csak nevében) „szociolingvisztika" meglétéről beszélhetünk. Ennek képviselői jobbára a nyelvi (rész)rendszereket és a nyelv rétegződését kutatták, főleg a hazai – elsősorban a nyelvjárások és a városi (nép)nyelv, regionális köznyelvek vizsgálatában kikristályosodott – előzményekre alapozva.

A szociolingvisztika magyarországi sajátos fejlődése révén állhatott elő az a helyzet, hogy egészen napjainkig nem jelent meg magyar nyelven egyetlen alapozó jellegű, az eddigi eredményeket összefoglalva bemutató kézikönyv sem. Egy alapfogalmakat tisztázó könyv hiányát nemcsak az egyetemi oktatásban éreztük, ahol már jó egy évtizede magyar szakos hallgatók számára is tanított tárgy a szociolingvisztika (vö. Kiss Jenő: *Egyetemi Szociolingvisztikai Dolgozatok* 1. sz. 4–6), de hiányzott ez a munka a magyar nyelvészetből e tudományterületre átrándult kutatóknak is, hisz közös fogalmak híján, azonos terminusok eltérő jelentéssel való alkalmazása miatt (lásd például a *diglosszia* ‚kódváltás' jelentésben való használatát) szinte teljesen megszakadt a tudományos kapcsolat az angolszász és a magyar irányzatot követő szakemberek között.

Ezt a hiány szüntette most meg Ronald Wardhaugh *An Introdruction to Sociolinguistics* című könyvének magyar nyelvű kiadása. Ez a mű megbízhatóan tájékoztat az angol nyelvterületen folyó kutatásokról – tizennégy oldalnyi szakirodalomjegyzékében csak angol nyelvű munkákra hivatkozik –, akár a pidgin és kreol nyelvekről, a kódválasztásról, a regionális és szociális eltérésekről, akár a nyelvtervezésről, vagy a férfiak és a nők nyelvi különbségeiről legyen is szó. Nagyon jó választás volt éppen Wardhaugh könyvét lefordítani. Ez ugyanis – túl azon, hogy betekintést nyújt a szociolingvisztika legkülönbözőbb kutatási területeibe és módszereibe – objektíven, Wardhaugh saját véleményétől elválasztható módon ismertet meg az egyes szerzők álláspontjával.

Wardhaugh könyve nemcsak a szakembereknek szól: a szociolingvisztika lényegéből következően a nyelvek megjelenési formái, a különböző kultúrák által befolyásolt nyelvi viselkedés iránt érdeklődők is bőven kaphatnak belőle értékes információkat. Nyelvtanítási-tanulási szempontból igen érdekes például a „Szolidaritás és udvariasság" fejezet, amelyben a tegezés és magázás, a megszólítások, a nyelvi udvariasság kérdéseit tárgyalja az európai nyelvek szokásain túl kínai, vietnami, japán példákat is hozva.

Miként minden munkában, ebben a könyvben is akadnak apróbb kifogásolnivalók a helyesírási hibáktól (pl. *szinkron, diakron*, 23) a „túl jó" fordításig. (Egy olyan helyet találtam, ahol a délszlávok szomszédságában élő, magyar anyanyelvű fordítónak felül kellett volna bírálnia Wardhaugh kijelentését: a szerb *varos* (helyesen: *varoš*) és a horvát *grad* [29] természetesen nem ‚train: vonat'-ot jelent, hanem ‚város'-t.) Ez utóbbi eset kapcsán egy filológiai hibákra érzékeny nyelvészben óhatatlanul felmerül, hogy vajon mennyire megbízhatóak az általa egyáltalán nem ismert nyelvek többszörös áttétellel a könyvbe került adatai, hiszen a mű nem egységes fonetikus írásmódja következtében és a használt különböző fonematikus-fonetikus írásrendszerek jeleinek feloldása hiányában gyakran még egy-egy betű azonosítása is gondot okoz. (Milyen – feltehetőleg csettintő – hangot takar a ! jel például a *!kung* népnévben [214–15], ahol ráadásul fölösleges is, hisz a magyar szövegben nem példaként szerepeltetve a szót a magyar helyesírás szabályait kellett volna alkalmazni.)

Ezen kisebb kifogások egy része természetesen csak a recenzens nyelvi és szakmai

ízlésének eltérésből származik, és a mű használhatóságát, kiemelkedő tudományos (esetünkben tudománytörténeti) jelentőségét nem befolyásolja. Ami az átlagos, az amerikai tankönyvekhez nem szokott magyar olvasót eleinte inkább zavarni fogja, az a könyv nyelvezete, stílusa, ami – különösen az első fejezetekben – eléggé didaktikus. Ez bizonyára a munka tankönyv jellegéből származik, és nem róható fel az egyébként jó, még az eredeti kiemeléseket is pontosan átvevő fordításnak, amely sikeresen birkózott meg az olyan nyelvi példaanyag magyarul való visszaadásával is, ahol nem a szó szerinti, hanem szociolingvisztikai szempontból azonos értékű nyelvi forma alkalmazására volt szükség (pl. nyelvbotlás: az angol *queer dean – dear Queen* helyett, lovasi várak – városi lovak [11], vagy bizonyos beszélt nyelvi alakok: *hold – hód, föld – fődd* az angol *tests – tess, best – bes'* helyett: 21).

A fordítással kapcsolatosan egy lényegesebb – az itt ismertetett könyvtől részben független – dologról kell szólnunk. A szociolingvisztikának nincs kialakult magyar nyelvű terminológiája, a fordító tehát nem kerülhette meg e téren az állásfoglalást. Ez annál is inkább bonyolult kérdés, mert általában az angol és magyar nyelvtudományi szakszavak egymásra vonatkoztathatósága is problematikus. Az itt tapasztalható bizonytalan helyzettel magyarázható, hogy több olyan új magyar szakszó is előfordul a szövegben, melynek helyessége vitatható. Például a magyar szakirodalomban szokásos – igaz idegen eredetű – *disztribúció* szakszó helyett a *megoszlást* használja a magyar fordítás (14).

Mivel a *disztribúció* már hosszabb ideje használatos a magyar nyelvű nyelvészetben, más szakszóval való fölcserélése – túl azon, hogy maga a *disztribúció* (szemben az általánosabb *megoszlás*sal) az amerikai deszkriptív nyelvészethez kötődő kifejezés – fölösleges.

Hasonlóképpen nincs szükség új szakszó alkotására a Bernstein alkalmazta formális és publikus nyelvi kód második tagjának esetében sem (vö. *közösségi kód:* 296), hisz egyrészt van rájuk magyar terminus (*kidolgozott* és *korlátozott kód*), másrészt – épp az itt tárgyalt *Szociolingvisztika* könyv fordítója révén – a publikus kód is már többmint két évtizede él a magyar terminológiában (lásd például Lawton *Társadalmi osztály, nyelv és oktatás* című könyvében: Bp., 1974. 98–9.).

Más okokból kifogásolható az angol *vernacular* fordításaként alkalmazott *alapnyelv* szó (23). Az alapnyelv a magyarban az összehasonlító nyelvészet kifejezéseként él ‚rokon nyelveknek (kikövetkeztetett) közös nyelvi őse' jelentésben. Azt a nyelvváltozatot, amit az angol nyelvű szociolingvisztikai szakirodalomban *vernacular*nak neveznek, „amely valamely nyelvközösség legsajátabb, mindennapi kommunikációs eszköze; amelyet a nyelvközösség minden tagja hibátlanul használ" (*Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről,* 126. jegyz.), magyarul leginkább bázisnyelvnek nevezhetnénk.

Nagy értéke a Pap Mária fordította kötetnek, hogy kiegészült magyar nyelvű és témájú szakirodalommal, valamint hogy a feladatokat – ahol lehetett – magyar példákkal és témákkal bővítette Kontra Miklós és a kötet szerkesztője, Pléh Csaba. Ezáltal Ronald Wardhaugh könyve – még ha nem is pótolhatja a továbbra is hiányzó magyar szempontú, a magyar nyelvi és nyelvészeti képzettségen alapuló szociolingvisztikai alapvetést – biztos támaszt jelent a magyar nyelv szociolingvisztikája iránt érdeklődőknek is.

Kis Tamás

Stephen Krashen

The Power of Reading: Insights from the Research

Libraries Unlimited, Inc., Englewood, Colorado, 1993

Stephen Krashen az elmúlt másfél évtized nyelvoktatással kapcsolatos publikációinak leggyakrabban idézett – szélsőségesen dicsőített vagy elutasított – személyisége. Az eredetileg „monitor modellként"